

/ В. І. Мельниченко. – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/28.pdf>

8. Панкевич І. Інститут безпосередньої демократії та розвиток українського конституціоналізму / І. Панкевич // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2013. – Вип. 58. – С. 95–102.

9. Самойлов О. О. Пряма демократія на місцевому рівні як механізм політичного націотворення в сучасній Україні / О. Самойлов // Історико–політичні студії. – 2013. – №1. – С. 153–159.

10. Фесенко М. Консолідація учасників міжнародної системи в подоланні кризи світоуправління / М. Фесенко // Зовнішні справи. – 2013. – №2. – С. 17–19.

References

1. Astakhova T. V. Politychni partii v systemi instytutiv hromadskoho suspilstva: konstytutsiino–pravovyi aspekt / T. V. Astakhova // Aktualni problemy derzhavy i prava. – 2012. – Vyp. 64. – С. 128–137.

2. Kalnysh Yu. H. Priama demokratiia v Ukraini: istorychni tradytsii ta perspektyvy rozvytku [Elektronnyi resurs] / Іu. H. Kalnysh. – Rezhym dostupu: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/9/2.pdf>

3. Kozma V. V. Demokratyzatsiia ukrainskoho suspilstva ta problemy stanovlennia demokratychnykh instytutiv / V. V. Kozma // Naukovi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno–politychnykh dystsyplin. – 2014. – Vyp. Spets. vyp. – С. 447–451.4. Konstytutsiinyi ohliad: Priama demokratiia v dii // Ukrainsky chasopys konstytutsiinoho prava. – 2017. – №1. – С. 11–18.

5. Kudriavtsev O. Yu. Suchasna priama demokratiia: potentsial elektronnoho uriaduvannia u realiiakh ukrainskoho sohodennia / O. Yu. Kudriavtsev // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Pytannia politolohii. – 2013. – №1060, Vyp. 23. – С. 123–128. – http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPP_2013_1060_23_22

6. Manuilova K. V. Priama demokratiia yak skladovyi chynnyk detsentralizovanoi publichnoi vlady [Elektronnyi resurs] / K. V. Manuilova. – Rezhym dostupu: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=917>

7. Melnychenko V. I. Bezposerednia demokratiia yak skladova i chynnyk demokratychnoho vriaduvannia v Ukraini [Elektronnyi resurs] / V. I. Melnychenko. – Rezhym dostupu: <http://academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/28.pdf>

8. Pankevych I. Instytut bezposerednoi demokratii ta rozvytok ukrainskoho konstytutsionalizmu / I. Pankevych // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya yurydychna. – 2013. – Vyp. 58. – С. 95–102.

9. Samoïlov O. O. Priama demokratiia na mistsevomu rivni yak mekhanizm politychnoho natsiotvorennia v suchasniï Ukraini / O. Samoïlov // Istoryko–politychni studii. – 2013. – №1. – С. 153–159.

10. Fesenko M. Konsolidatsiia uchasnykiv mizhnarodnoi systemy v podolanni kryzy svitoupavlinnia / M. Fesenko // Zovnishni spravy. – 2013. – №2. – С. 17–19.

Fedorenko V. V., postgraduate student of Political Science Department, Oles Gonchar Dneprovsk National University (Ukraine, Dnipro), fedorenkovolodymyr22@e-mail.ua

Direct democracy as a factor of local communities consolidation in Ukraine

The article examines the approaches to the interpretation of direct democracy as a factor in consolidating local communities in Ukraine, and examines the most promising ways of interconnection of citizens and existing institutions of representation and management of local communities. An assessment is made of those forms of direct democracy that will contribute to the formation of local political communities that are not dependent on central and regional interest groups. The significance of public discussions in local communities is being clarified, which should contribute to the formation of an agenda for political governance in local communities. Attention is paid to those forms of direct democracy, which ensure the increase of political participation and initiative of citizens based on local interests. The potential of civil society as a medium for supporting forms of direct democracy aimed at consolidating local communities is revealed.

Keywords: political consolidation, direct democracy, public initiatives, public discussion, local referendum.

* * *

УДК 35, 323.2

Федорченко В. М.,

кандидат політичних наук, доцент
кафедри політичних наук, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
fvn65@ukr.net

ПОПУЛІЗМ ЯК ПОЛІТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ

Розкрито сутність популізму як політичної технології. Аналізується його природа та основні механізми дії, сукупність відповідних прийомів як його змістовних складників. Розглядаються основні чинники та умови поширення цього явища. Виокремлює специфічні особливості політичного популізму як суспільного явища та політичної технології. Зазначає можливу шкоду його застосування.

Ключові слова: політична технологія, політичне маніпулювання, ідеологія, популізм, політична влада.

Натепер в світі спостерігається посилення політичного популізму. Все більше політичних партій, політичних, державних діячів роблять заяви, пропозиції, пропонують рішення певних проблем, які можуть бути визначені як популістичні.

Серед науковців не виникло серйозного дискурсу щодо суті цього явища, та все ж обговорюються здебільшого причини та наслідки його поширення в публічній сфері. Популізм в політиці створює значні проблеми, пов'язані в першу чергу з непередбачуваністю управлінських процесів, виходом на авансцену політичних сил та лідерів, які порушують сталість політичних процесів, трансформують традиційні партійні системи, іноді досить радикально змінюючи політичний ландшафт цілих країн та впливаючи на міжнародні відносини.

Тому вважаємо доцільним з'ясувати сутність та походження цього явища, його найважливіші особливості та характерні риси, чинники та умови поширення, основні прийоми, механізми застосування та можливу шкоду.

Його появу логічно пов'язують з появою загального виборчого права, утворенням та виходом на політичну сцену широкого кола різноманітних політичних сил та організацій, в решті з розгортанням політичної демократії, за умов якої ці ж політичні сили спроможні отримати важелі політичної влади маючи масову електоральну підтримку. По–суті популізм є логічним породженням новітньої політичної ери, серцевиною якої є впровадження в життя ідеї народного суверенітету, коли формування владних відносин, легалізація та легітимізація владних інститутів відбувається зі згоди та підтримки широких верств суспільства, народу. Іншими словами популізм це наслідок популярної політики.

З іншого боку, як раніше так і тепер, час від часу відбувається значне поширення та посилення цього явища аж до тієї міри, що воно починає загрожувати традиційним, загальноприйнятим в політичному істеблшменті прийомам та способам ведення політичної боротьби, методам публічної діяльності, порівняно зменшуючи їх ефективність. В політиці іноді популізм сприймається як реальна загроза стабільності традиційних для країн політичних сил, на які покладалося суспільство, що, на нашу думку частково є правдою. Іноді його сприймають як політичний спам чи політичне сміття, яке нагромаджуючись викликає політичну «аритмію», відволікаючи значні суспільні ресурси на в принципі неефективну боротьбу з ним.

Тим не менш, очевидно, що існують реальні чинники посилення популізму, його поширення в певні періоди, як от наприклад декілька останніх років. В принципі можливо виокремити й так би мовити матеріальні основи, причини які уможливають політичний популізм. Безумовно таких чинників досить немало і їх сукупність може змінюватися від країни до країни, від одного політичного періоду до іншого. На нашу думку доцільно виокремити основні з них, які є не тільки найвпливовішими, але й більш поширеними.

І в першу чергу це два взаємопов'язаних між собою чинника.

Перший чинник – обмеженість суспільних ресурсів різного порядку: матеріальних, фінансових, соціальних, статусних та інших, в умовах коли суспільство не тільки усвідомлює, але й відчуває їх нестачу. Їх вкрай нерівномірний або несправедливий, з громадської точки зору розподіл протягом певного часу.

Другий чинник – неспроможність традиційних політичних сил та неефективність елементів політичної системи, їх нездатність чи небажання через неодноразові невдалі спроби змінити стан справ.

По-суті ми визначили дві, майже традиційні для будь якої соціально-політичної кризи умови. І дійсно, популізм набуває сили за певних умов соціальної чи політичної кризи. Однак, обмеженість ресурсів, їх некоректний, з точки зору громадськості розподіл, поряд з неспроможністю, чи небажанням політичних еліт до ефективних кроків щодо поліпшення ситуації, в умовах реальної політичної демократії не призводять до соціального вибуху, а сублімуються у вигляді популізму – тобто викликають у «незадоволених» суспільних верств бажання прийняти політичну пропозицію будь якого суб'єкта, який зможе подати себе як здатного до швидких та позитивних змін.

Детальний аналіз економічних та соціальних умов великої кількості випадків зі світової та вітчизняної політики, за яких політичні сили та їх лідери отримували завдяки популізмі масову, в першу чергу електоральну підтримку лише підтверджують цю позицію.

З вищезазначеного випливає й природа самого популізму, який ніяк не може виступати характеристикою окремого політичного суб'єкта. Хоча сам політичний суб'єкт, який скористався подібною ситуацією, при тому позиціонував себе як спроможного до швидких і бажаних змін в умовах готовності суспільства чи окремих «незадоволених» верств до подібної пропозиції, можна називати популістичним.

Відповідно популізм виглядає як прагнення чи спроможність, за визначених умов, до встановлення певних відносин між політичними лідерами, організаціями з одного боку та суспільними групами, готовими до даних відносин, з іншого. Зрозуміло, що сутність його лежить в межах застосування певного механізму чи прийому, який, окрім «зовнішніх» умов, уможливорює ці відносини. Оскільки подібні відносини врешті решт виливаються в відносини лідера та прихильників та кристалізуються у відносинах панування та підкорення, тобто влади, то в свою чергу, можливо наперед стверджувати, що популізм це певна владна технологія, тобто технологія встановлення відносин владарювання.

Зрозуміло, що для визначення сутності популізму даних характеристик недостатньо, адже більшість

політичних відносин мають приблизно ті ж риси, а політичні суб'єкти діють за тією ж формулою. Тому для уточнення змісту цього явища необхідно визначити його сутнісні особливості, які б вирізняли його з поміж інших. Для цього можна запропонувати декілька позицій.

Сам популізм часто визначають по-різному, але загальним для розуміння цього явища, на нашу думку, є його технологічний характер, тобто здатність як прийому чи засобу, що виражається у вигляді сукупності певних дій політичних суб'єктів викликати, за певних умов, досить швидко і очікувану реакцію широких верств. А саме, найчастіше і найголовніше, підтримку політичного суб'єкта в його політичних прагненнях. Сутність і зміст цих прагнень, очевидно є також важливими, але ми їх розглянемо нижче.

Сутнісною ознакою популізму як політичної технології, її визначальною особливістю, на нашу думку, є те, що незалежно від того, що лежить в основі таких дій, чи то прагнення відповісти на найближчі запити суспільства чи його окремих прошарків простими й однозначними рішеннями, чи обіцянки ефективного вирішення поточних проблем, основною метою є вплив на масову політичну свідомість задля переведення її в некритичний стан.

Безумовно, будь яка публічна, політична дія чи, будь яке публічне, політичне рішення, прямо чи опосередковано звернене до масової свідомості, оскільки саме масова підтримка політичного суб'єкта уможливорює його реалізацію в сучасній політиці, легітимізує як таку дію та рішення, так і самого суб'єкта. Але саме популізм вимагає сприйняття політичних пропозицій некритично, на віру.

Технологічність популізму якраз і полягає в тому, що він здатен вивести масову політичну свідомість з критичного стану, який вимагає переконання, доведення аргументами, доказу на рівень полегшеного, емоційного, некритичного сприйняття. Тобто довіри, віри.

Серцевина механізму дії цієї технології полягає в тому, що віра популістичним пропозиціям завжди ґрунтується на одному й тому ж прийомі – завжди пропонуються рішення, прості і зрозумілі, фактично очевидні, але покликані змінити стан речей в бажаний для суспільства чи його окремих груп бік. Пропонуються бажані, очікувані рішення. Відповідно, пропозиція задоволення потреб, бажань, прагнень, сподівань в принципі не може викликати спротиву, незадоволення чи незгоди у суспільного реципієнта, тому й не вимагає критичної оцінки, а відтак і критичного мислення. Некритичний стан суспільної чи групової свідомості, сприйняття на віру уможливорює «беззастережну» громадську підтримку, політичну мобілізацію і, врешті, за певних інших умов, отримання владних повноважень. Тобто реалізацію дійсної мети застосування даної технології.

Окрім прагнень, потреб та бажань, про задоволення яких «турбується» популізм, політичні суб'єкти звертаються до суспільних чи групових забобонів, страхів, ілюзій. Актуалізація останніх також посилює некритичний стан суспільної свідомості. Політична історія, як і сучасна політика дають багато підстав стверджувати, що популізм, який ґрунтується на вказаних останніх засадах, а особливо на поєднанні перших і останніх – досить «популярна» технологія.

Суспільства з досить високим, громадянським рівнем політичної культури та свідомості, з розвинутими традиціями критичного сприйняття всього що відбувається в політичній сфері, і ті, час від часу, легко, без особливих перепоп, сприймають та підтримують політичні пропозиції від політичних суб'єктів, які вже занадто вдало співпадають з їх власними прагненнями, бажаннями чи страхами. Незалежно від того чи є можливості, ресурси, механізми для їх реалізації як першочергових, пріоритетних. Що вже казати про суспільства перехідного типу, в яких усвідомлене, раціональне ставлення до політики ніколи не було сталою традицією.

Як результат, варто зауважити ще одну відповідну особливість популізму як політичної технології. Вона власне і витікає, з одного боку, з вищезазначеного неспівпадіння реальної мети використання популізму, тобто отримання владних повноважень політичною організацією чи її лідером, та пропозиції задоволення чи реалізації суспільних потреб чи страхів, яка, в свою, чергу публічно позиціонується як мета діяльності цих організацій чи лідерів. З другого боку, задля маскуванню цього неспівпадіння застосовуються вищезазначені прийоми переведення суспільної свідомості в некритичний стан, виведення сприйняття на рівень довіри. По-суті, ці два боки в сукупності визначаються як маніпуляція, тобто визначають маніпулятивний характер даної технології.

Безумовно, й інші політичні технології можуть містити маніпулятивний елемент. Навіть ідеології, окремими своїми складниками, звертаючись до емоційних, неусвідомлених складових суспільної свідомості, маніпулюють останньою заради залучення широких верств на свій бік. Та все ж. для них це лише один з моментів їхнього існування. Та саме для популізму маніпулятивний характер його дії є єдиним визначальним джерелом ефективності та результативності. Іншими словами, те що в ідеологіях виступає як певний засіб чи спосіб існування, для популізму виявляється його метою, а те що є метою творення ідеологій – захист інтересів та впровадження цінностей, в популізмі використовується як засіб чи прийом.

Варто зауважити, що одним з елементів та наслідків маніпулятивної дії популізму через зниження критичності сприйняття політичних заяв, гасел та пропозицій є ідеологічна дезорієнтація виборців. Нemoжливiсть ідеологічної ідентифікації, про що йтиметься нижче, політичних діячів чи організацій, які застосовують дану технологію, створює враження в суспільній свідомості про можливу появу на політичній арені новітньої сили та, відповідне сподівання на її політичну спроможність.

До речі, дехто, через назву, та певні механізми дії та прояви популізму ототожнює його з політичними ідеологіями. Адже популізм також пропонує втілення чи захист суспільних чи групових потреб та цінностей. Це також певний механізм артикуляції соціальних інтересів та соціальної мобілізації. Самі ж політичні ідеології також мають певний технологічний потенціал в політиці, що надає їм життєздатності протягом тривалого часу. Відповідно, через дану подібність іноді не приймається розуміння популізмі як політичної технології.

Порівняльний аналіз цих явищ видається автору продуктивним для уточнення сутності популізму та

з'ясування його основних особливостей як політичного феномену. Варто зазначити декілька позицій з цього приводу.

По-перше, ще одна сутнісна риса популізму – його дійсна спорідненість за способом існування та деякими функціями з політичними ідеологіями. І в цьому сенсі живучість популізму, який виник в часи появи так званої масової політики, має часто ті ж самі чинники, що й політичні ідеології. З іншого боку існують беззаперечні відмінності, які унеможливають їх визначення як дечого ідентичного.

Як вже зазначалося, обидва ці явища містять в собі ідеї та позиції щодо артикуляції та захисту потреб та інтересів, іноді й цінностей соціальних груп. Вони обидва спрямовують свої пропозиції до суспільної свідомості заради залучення широких верств на свій бік. Обидва пропонують певні цілі та намагаються спрямовувати політичні дії.

Та все ж, політичні ідеології і, в першу чергу лібералізм та комунізм, виникають як відповідь на суспільний запит, як теоретичне осмислення і практична дія фундаментальної зміни самої суспільної конструкції і світу політичного. В цьому сенсі їх основи були утворені в межах політичної філософії і набули відповідних рис логічної побудови, послідовного розгортання, високого рівня узагальнення теоретичних висновків та практичних пропозицій, цілісністю та взаємообґрунтованістю складових. Тому в кожній з сучасних політичних ідеологій існує досить потужне теоретичне ядро, яке завжди дозволяє ідентифікувати ті чи інші політичні пропозиції, рішення чи дії, як відповідні чи ні, певній ідеології. Так лібералізм, консерватизм, комунізм чи навіть фашизм в різних країнах пропонували чи пропонують виборцям підтримати ті чи інші політичні програми, що містять певні організаційні кроки та управлінські рішення задля впровадження в суспільне життя конкретних цінностей як нормативних мірил руху до певного суспільного ідеалу. В свою чергу це дає змогу суб'єктам політики, звертаючись до виборців, аргументувати свої соціально-політичні, економічні та культурні програмні настанови не тільки поточними політичними потребами, а й задавати в цілому напрям розвитку суспільства.

В той же час, на відміну від політичних ідеологій [1], політичний популізм не можливо виокремити на основі певної сукупності проблем, теорій, поглядів, які пропонуються за його допомогою, пов'язаних єдністю ідей, цінностей чи цілей з яких випливає визначена послідовність дій як шляху їх реалізації. Популістичними визнаються різні, часто досить відмінні політичні суб'єкти в багатьох країнах. Це можуть бути і ліві і праві і радикалістські організації за своєю політичною спрямованістю. Це можуть бути і публічні діячі і державні службовці, посадові особи, наділені владними повноваженнями і представники опозиційних партій. Оскільки популізм цікавить саме підтримка широких верств пори все, то ці політичні організації та особи можуть брати на озброєння ідейно-політичні позиції будь яких ідеологічних течій, не особливо переймаючись їх сумісністю. Через це у них в принципі відсутня спроможність мати уявлення про загальний напрям розвитку суспільства, а тому як правило відсутні зрозумілі стратегічні політичні пропозиції, а більша

частина звернень до суспільних реципієнтів стосується нагальних, поточних проблем існування спільнот.

Відповідно, політичні ідеології як феномени політики, реалізують власні специфічні, іманентні саме для них функції завдяки змістовним особливостям, які і відповідають запитам суспільної свідомості. В той час, як популізм застосовується саме як сукупність прийомів, які дозволяють суб'єкту політики використовувати подібні функції незалежно від змістовної наповненості, до того ж окремішньо, ситуативно, як технологічний сурогат ідеологій.

В принципі можна стверджувати, що популізм [2, с. 380–381] як політична технологія мавпує дію ідеологій, маскує свій маніпулятивний вплив під ідеологічний, по суті даючи тим хто його застосовує той самий результат.

Інше питання, наскільки застосування цієї технології є морально чи політично виправданим, суспільно небезпечним і безвідповідальним.

Ще однією примітною особливістю популізму можна вважати вище згадану «очевидність» пропонованих політичних рішень. Сама очевидність позицій популізму може вважатися певним прийомом політичної діяльності і є похідною від виборчих технологій. Очевидність бажаних певною суспільною верствою політичних пропозицій є результатом максимального спрощення розуміння певної суспільної проблеми, з одного боку, та запозиченості цієї ж пропозиції у самої суспільної верстви, з іншого. Тобто спільноті пропонуються не ефективні, нові, з ідеологічної чи прагматичної точки зору, політичні рішення існуючих проблем, а ті, які виробилися в самій спільноті, бажані для неї та головне очікувані, тому й очевидні. До речі, остання позиція, по-суті відрізняє популіста від політичного лідера. Політичний лідер веде своїми ідеями маси за собою, в той час як популіст відслідковує бажані для втілення суспільною групою ідеї, по-суті сам рухається у фарватері певної суспільної верстви.

Варто зазначити, що і політичні ідеології наприклад, розгортаючись спрощують складні теоретичні викладки політичних філософів до прийнятного рівня буденної політичної свідомості. Та популістське спрощення проводиться до рівня очевидності для суспільної верстви на яку вони спрямовані. Це також характерна технологічна риса популізму, адже, окрім значного полегшення сприйняття такої політичної пропозиції реципієнтною суспільною верствою, вона дозволяє звинуватити опонентів в неспроможності чи небажанні побачити та реалізувати дані вимоги.

До того ж популізм як певна технологія [2, с. 501] пропонує чи навпаки експлуатує додаткові механізми суспільної та групової самоідентифікації через впровадження позитивних та негативних політичних кліше надаючи можливість суспільній свідомості сприймати його як щось прийнятне та навіть необхідне.

Висновки. Можна підсумувати вище викладені позиції наступним чином. Популізм, як політична технологія – це певна сукупність прийомів маніпулятивного впливу суб'єкта політики на суспільство в цілому чи окрему суспільну верству, через зниження рівня їх суспільної свідомості до некритичного стану за допомогою наперед вигідних, очікуваних та бажаних ними політичних пропозицій, що в умовах певної соціально-політичної кризи уможлиблює широку суспільну підтримку,

встановлення владних відносин політичного лідерства, та забезпечує політичному суб'єкту доступ до публічних посад, чи суспільних ресурсів, в цілому участь у здійсненні політичної влади.

Список використаних джерел

1. Лісовий В. Культура–ідеологія–політика / Василь Лісовий. – К.: Видавництво ім. О. Теліги, 1997. – 352 с.
2. Шляхтун П. П. Політологічний термінологічний словник / П. П. Шляхтун. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. – 543 с.

References

1. Lisovyi V. Kultura–ideolohiia–polityka / Vasyl Lisovyi. – K.: Vydavnytstvo im. O. Telihy, 1997. – 352 s.
2. Shliakhtun P. P. Politolohichnyi terminolohichnyi slovnyk / P. P. Shliakhtun. – K.: VPTs «Kyivskyi universytet», 2015. – 543 s.

Fedorchenko V. M., candidate of political science, associate professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), fvn65@ukr.net

Populism as a political technology

The article reveals the essence of populism as a political technology. There is analyzed its nature and the main mechanisms of action, the set of appropriate techniques as its content components. There are considered the main factors and conditions of distribution of this phenomenon. There are separated the specific features of political populism as social phenomenon and political technology. There is indicated the possible harm to its application.

Keywords: political technology, political manipulation, ideology, populism, political power.

* * *

УДК 329.8/329.11

Філатов Б.,

кандидат юридичних наук, громадський діяч,
член Опікунської ради Європейської асоціації
українців, м. Дніпро (Україна, Дніпро),
bfilatow@i.ua

ПАТРИОТИЗМ У СТРУКТУРІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА: МАКРОСИСТЕМНИЙ РІВЕНЬ

Розглядається структура демократичного представництва як простір діяльності патріотичних політичних сил, визначається потенціал патріотичних поглядів для кон'юнктурної зміни балансу сил між політичними силами. Вивчаються пріоритетні напрямки інституалізації політичного патріотизму в системі демократичного представництва. Розкриваються напрямки трансформації механізмів демократичного представництва в умовах екстремумів політичної участі. Доводиться, що політичний патріотизм в умовах масштабних криз у суспільстві може стати потенційною ідейною платформою для консолідації з метою збереження національної державності та вирішення конфліктних протистоянь. Здійснюється огляд структури демократичного представництва на макrorівні у сучасній Україні у співвіднесенні з іншими транзитивними державами.

Ключові слова: демократичне представництво, політичний патріотизм, політичний радикалізм, політична маргінальність, соціальні інтереси, демократичний транзит.

Встановлення рушійних сил та особливостей розвитку сучасного демократичного політичного процесу, пов'язане з усвідомленням пріоритетів і значення детермінант зміни політичної поведінки й формування політичних інститутів у XXI столітті. Проблема впливу соціального середовища на політичний процес зумовлена не лише соціально-демографічними чинниками, але й визначеннями політичної поведінки конкретних груп, що передбачає аналіз фундаментальних основ політичного